**VOLODYMYR ZELENSKY: RESURSELE ȘI LIMITELE POPULARITĂȚII
(STUDIU DE CAZ ÎN BAZA ALEGERILOR PREZIDENȚIALE
DIN UCRAINA, 2019)**

**VOLODYMYR ZELENSKY: RESSOURCES ET LIMITES DE LA POPULARITÉ
(ÉTUDE DE CAS BASÉE SUR LES ÉLECTIONS PRÉSIDENTIELLES
EN UKRAINE, 2019)**

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.02>

CZU: 324(477)

**Aurelia PERU-BALAN, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Rezumat

Alegerile prezidențiale din Ucraina au oferit electoratului un nou model de conducere politică. Unii politologi s-au grăbit să-l identifice drept un nou președinte ales al Ucrainei, Volodymyr Zelensky, ca un lider populist model. Liderul partidului creat în contextul alegerilor prezidențiale, „Slujitorul poporului”, a câștigat peste 73% din voturi. Cu toate acestea, în ianuarie 2020, ratingul său a scăzut dramatic la peste 21%. În acest context, ne-am propus să analizăm retorica electorală și postelectorală, motivele epuizării popularității și încrederii în președintele Zelensky.

Principalul factor nu i-a permis președintelui Zelensky să repete performanțele alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2019, iar în alegerile locale din 2020 a fost pierderea simpatiei populare, confruntări continue cu liderii opoziției, menținerea situației tensionate din regiunea Donbas, lipsa efectelor inițiativelor de luptă. În absența structurilor locale ale „Slujitorului poporului”, noul guvern carismatic nu și-a dovedit eficacitatea.

Cuvinte-cheie: alegeri prezidențiale, eficacitate, guvern, conducere politică.

Summary

Ukraine's presidential election has given the electorate a new model of political leadership. Some political scientists rushed to identify him as a newly elected president of Ukraine, Volodymyr Zelensky, as a model populist leader. The leader of the party created in the context of the presidential election, the „Servant of the People”, won over 73% of the vote. In January 2020, however, its rating dropped dramatically to over 21%. In this context, we set out to analyze the electoral and post-election rhetoric, the reasons for the depletion of popularity and trust in President Zelensky.

The main factor did not allow President Zelensky to reiterate the performance of the 2019 presidential and parliamentary elections and in the 2020 local elections was the loss of popular sympathy, continued confrontations with opposition leaders, maintaining the tense situation in the Donbas region, the lack of effects of fighting initiatives. In the absence of local structures of the „Servant of the People”, the new charismatic government has not proved its effectiveness.

Key-words: presidential elections, effectiveness, government, political leadership.

Introducere

După destrămarea URSS și declararea independenței și suveranității naționale, în Ucraina au avut loc cinci scrutine prezidențiale. Funcția de „Președinte al Ucrainei” a fost instituită de către Rada Supremă în 24 august 1991. Primele alegeri pentru Președinția Ucrainei, după declararea suveranității, au avut loc pe 1 decembrie

1991. Deținătorul inaugural al noii funcții a devenit Leonid Kravciuk. Și tot Kravciuk a fost primul președinte care a demisionat din funcție, ca urmare a luptei pentru putere între el și prim-ministrul său Leonid Kucima. Vladimir Zelensky este al șaselea Președinte al Ucrainei. El l-a învins pe Petro Poroșenko, în a doua rundă a alegerilor prezidențiale din 21 aprilie, câștigând 73,22% din voturi.

Tabelul 1. demonstrează evoluția și perioada mandatelor celor șase președinți ai Ucrainei.

Tabelul 1. Președinții Ucrainei

Președintele Ucrainei	Perioada	% obținute în scutin
Leonid Kravciuc	1991-1994	61,95%
Leonid Kucima	1994-2005	turul 1 -29,99%, turul 2 - 52, 30%
Victor Iușcenko	2005 -2010	turul II- 39,87%; alegeri repetate - 51, 99%
Petro Poroșenko	2014 -2019	tur I - 54,70%
Volodymyr Zelensky	2019 -	turul II -73,22%

În perioada celui de-al doilea mandat Kucima, s-a produs partajarea Flotei Maritime între Ucraina și Federația Rusă [1]; a fost semnat Tratatul de prietenie, cooperare și parteneriat între Ucraina și Federația Rusă; Tratatul privind frontierele de stat ale Ucrainei (2003). Deși sub președinția lui Leonid Kucima relațiile dintre cele două state s-au consolidat, Ucraina nu a ratat, totuși, ocazia de a stabili relații cu Occidentul. Astfel, la 11 iunie 1998, Președintele Kucima a semnat Strategia de integrare a Ucrainei în UE.

În 2005, cel de-al treilea președinte, Victor Iuscenko (2005 -2010), a învins în condiții neordinare. În turul I, la 31 octombrie 2005, Iușcenko obține 39,87% din sufragii. În turul II - 46,69%, plasându-se pe locul doi după Ianukovici. Fiind, însă, invocate falsificări masive, au demarat puternice proteste în masă, cunoscute ca „revoluția oranj”. Iar la 26 decembrie au loc alegeri repetate pentru turul doi, la care Iușcenko obține 51, 99%. Administrația Iușcenko a fost mai receptivă la influența Occidentului. Iușcenko pledează pentru aderarea Ucrainei la NATO. Relațiile dintre Rusia și Ucraina devin tot mai intensioate, se conturează primele elemente de război informațional.

Învingător în alegerile prezidențiale din 2010 devine Victor Ianukovici (2010-2014). În campania electorală este susținut de *Partidul Regiunilor*. Sub mandatul Ianukovici se schimbă accentele în politica externă a Kievului. În legea promulgată de președinte *Despre bazele politicii interne și externe a Ucrainei* este stipulat refuzul de aderare la NATO. Deși aderarea la UE rămâne o prioritate în politica externă. În 2014, la Summitul de la Vilnius, Ianukovici a refuzat -pe ultima sută de metri să semneze Acordul de Asociere cu UE. Își pierde susținerea elitei politice [2].

Victor Ianukovici susține că Uniunea Europeană a promis Guvernului de la Kiev, după semnarea Acordului de Asociere, asistență în valoare de 610 milioane de euro. Suma ar urma să fie oferită în tranșe, timp de trei ani, dar numai după încheierea unui memorandum cu Fondul Monetar Internațional. Potrivit președintelui ucrainean,

condițiile impuse de FMI erau inacceptabile [3]. Acțiunea acestuia a provocat proteste stradale care s-au soldat cu evenimentele de pe Maidan. **(Un tribunal din Kiev l-a condamnat pe fostul președinte ucrainean Viktor Ianukovici la 13 ani de închisoare pentru „înalță trădare”, la finalul unui proces desfășurat în absența celui acuzat, acesta fiind în continuare în Rusia sub protecția autorităților de la Moscova.)**

În alegerile prezidențiale din 2014, Petro Poroșenko a învins din primul tur de scrutin cu 54% din sufragii. Noul șef de stat a confirmat că își dorește integrarea europeană a țării. Autoritățile din Crimeea au refuzat să recunoască legitimitatea președintelui nou ales. Pe lângă politică, Poroșenko deținea o serie de companii, printre care și fabrica de ciocolată „Roshen”, care i-a adus supranumele de ”regele ciocolatei” [4].

Prerogative prezidențiale. Ucraina este o republică guvernată după un sistem semiprezidențial. Președintele Ucrainei este ales prin vot universal, secret, pentru o perioadă de 5 ani. Președintele are suficiente împuterniciri pentru a fi o figură decisivă în sistemul politic ucrainean. Conform art.106 din Constituție, Președintele Ucrainei poate:

- ✓ să convoace alegeri anticipate la Rada Supremă a Ucrainei în termenele stabilite de Constituție;
- ✓ să înceteze competențele Radei Supreme, dacă ședințele plenare nu pot începe în termen de treizeci de zile de la o sesiune obișnuită;
- ✓ numește prim-ministrul Ucrainei cu acordul Radei Supreme; încetează puterile prim-ministrului Ucrainei și decide cu privire la demisia sa;
- ✓ numește membrii Cabinetului de Miniștri al Ucrainei, șefi ai altor organe executive centrale, precum și șefi ai administrațiilor de stat locale la propunerea prim-ministrului Ucrainei;
- ✓ numește cu acordul Radei Supreme procurorul general al Ucrainei și poate să îl demită din funcție;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Băncii Naționale a Ucrainei;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Național al Ucrainei la televiziune și radiodifuziune. [5].

Popularitatea și charisma actorilor politici

Competițiile electorale demonstrează posibilitatea unor victorii fulminante ale actorilor politici lansați aproape spontan pe scena politică. Aceștia pot fi persoane care nu au cunoscut ascensiuni și evoluții în cariera politică. Este și cazul charismaticilor, care posedă o putere de seducție și persuasiune electorală greu de contestat. De regulă, charisma, popularitatea și populismul se complimentează în activitatea politică.

Fenomenul imaginii și autorității charismatice a făcut obiectul de studiu al mai multor sociologi și politologi. Edificatoare în acest sens sunt lucrările lui M. Weber, S. Moscovici, A.Dorna, J. Conger, R.Kanungo etc. Văzută de Weber, autoritatea charismatică reprezintă nu atât trăsăturile de caracter ale liderului charismatic, ci o relație între lideri și adepți. Charisma, însă, ar putea să dispară, dacă guvernul său nu oferă prosperitate celor pe care îi domină.

Conger și Kanungo au descris șapte caracteristici-cheie ale liderilor charismatici: (1) încrederea în sine, (2) viziune, (3) articularea viziunii, (4) convingeri puternice, (5) comportament neconvențional, (6) percepuți ca agent al schimbării și (7) sensibilitatea la constrângerile de mediu și de resurse [6].

Însă, nu toți liderii charismatici sunt la fel. Întâlnim, în funcție de rezultate, în istoria și civilizația umană numeroși lideri charismatici pozitivi, dar și negativi, malefici, posedați de așa-numita „charismă întunecată” [7]. Apoi, în funcție de orientare, către sine sau către ceilalți, distingem lideri charismatici personalizați (narcisici, dominatori, posesivi, urmând numai realizarea intereselor personale) și socializați, orientați spre respect și justa apreciere a celorlalți și pe atingerea intereselor generale și a binelui subordonaților (Howell, 1988)[8].

Din perspectiva acțională, liderii charismatici se împart în: *lideri de viziune și lideri de criză*. Este o realitate faptul că liderii charismatici apar, cu deosebire, în situații de criză. O stare generalizată de nemulțumire, confuzie și chiar de disperare facilitează ascensiunea liderilor charismatici.[9]. Literatura științifică, opinează Kenter, înfățișează liderii ca fiind agenți ai schimbării (*change master*), eroi, salvatori sau vizionari [10].

Există însă și fenomenul opus - așa-numitul „*abuzul de charismă*”, consideră Yuckl. Nu întotdeauna leadership-ul charismatic este eficient[11]. Astfel, admirația pentru liderul charismatic reduce sugestiile prețioase din partea adeptilor. Dorința de a fi acceptați de lider inhibă criticile celor care îl urmează. Adorația adeptilor creează iluzia infaibilității liderului. Asumarea totală a succesului conduce la alienarea adeptilor. Dependența de lider inhibă dezvoltarea unor succesori. Eșecul în a „crește” pe viitorii succesori poate determina o posibilă criză de leadership.[12] Nu întâmplător Serge Moscovici (1997) [13] nota: „Charisma este în același timp o grație și un stigmat. Ea conferă celui care posedă semnul unei valori extraordinare, dar și marca unui exces, a unei violențe intolerabil; toate aceste semne sunt în mod simultan atrăgătoare și amenințătoare. Ele protejează, dar și sperie.” Pentru a preîntâmpina „*abuzul de charismă*”, liderul charismatic trebuie orientat spre binele public, așa-numitul „*leadership moral*”. Altfel, el va sfârși într-un personaj orgolios, narcisic, discrețional.

Unii teoreticieni (Linz, Lipset, Eckstein) au stabilit, o anumită relație de condiționare reciprocă între popularitate, legitimitatea politică și eficiență economică sau eficiență în general (capacitatea regimului de a asigura funcțiile esențiale ale guvernării). De multe ori, din păcate, există tendința de a pune un semn de egalitate între popularitate, succes și eficiență.

În plan organizațional și instituțional, nu orice regim care se bucură de popularitate este și eficient, performant economic, politic și cultural. Situația economico-socială din România, Ucraina confirmă elocvent aserțiunile evocate. Emil Cioran în *Schimbarea la față a României* remarca: „Puterea, popularitatea, succesul și eficiența sunt variabile interdependente; un lider fără popularitate reprezintă un om politic fără putere; deși necesară, cota de popularitate nu se confundă însă cu succesul, îl prefătează și facilitează, este o condiție necesară dar nu și suficientă; sunt lideri cu popularitate, dar lipsiți de succes, cu atât mai puțin eficienți uneori, nevoia de eficiență

prevalează popularității și succesului; succesul și eficiența se învață și apar atunci când liderii asigură implicarea și sentimentul participării maselor la cote foarte înalte; există lideri care-și revendică puterea și succesul, iar alții pe care puterea și succesul îi definesc și legitimează; primii recurg la diverse rețete de comunicare, persuasiune și manipulare pentru a se impune, ceilalți acced la acest statut fără eforturi deosebite, în mod firesc; ascensiunea omului politic, completa E. Cioran, rămâne un mister nedelegat, el nu trebuie să fie un om complet, ci “un destin înainte de a fi o valoare.” [14].

Totodată, liderii de succes sunt intuitivi, discreți, profunzi, competenți, purtători și creatori de ideologii, cei populari sunt doar zgomotoși, histrioni, raționali, înclinați însă spre facil, superficiali, mimează competența, licitează emoționalul, clamează ideologii și doctrine; liderii populari confiscă spațiul public, sunt potențiali dictatori, ceilalți fac doar istorie; liderul ideal trebuie să fie deopotrivă popular și eficient, preocupat mai mult de proiect decât de conconstrucția impresionistă (imaginea personală cu impact electoral) [15].

Comportamentul de *star-system* și stilul de prezentare devin criterii de legitimare mai importante decât valorile politice reprezentate, susținute și transmise (politologii americani vorbesc de o democrație amenințată cu criza de populism, spectaculozitatea politicului și nihilismul unui electorat dezgustat de politică; astfel că cetățenii nu mai pot “distinge între un politician și un star pop”. Deci, nu alegem o personalitate politică reală, ci optăm pentru niște imagini confecționate și oferite de echipele de campanie ale partidelor și candidaților lor aflați în competiție; mediatizarea, indiferent de ipostază, constituie o importantă resursă de vizibilitate benefică (chiar și diferitele forme de contestare a ofertei sale reprezintă o altă resursă de vizibilitate)[16].

Context electoral -2019

După Federația Rusă, Ucraina este a doua cea mai mare țară post-sovietică după numărul populației. Peste 34 de milioane de cetățeni ucraineni au fost eligibili să voteze la alegerile din 31 martie. Totuși, câteva milioane au fost împiedicați să participe din cauza conflictului armat ce se desfășoară în regiunea estică, Donbas. Ucraina a intrat în febra electorală fiind implicată în complexe jocuri geopolitice. Relațiile tensionate cu administrația Kremlinului au determinat în mare parte conținutul și contextul scrutinului prezidențial din primăvara 2019. Fondalul electoral a fost determinat atât de EuroMaidanul care a exacerbât declinul economic al țării cât și de anexarea Peninsulei Crimeea de către Rusia și, desigur, de situația din Donbas. Aproximativ 13.000 de persoane au fost ucise în conflict, potrivit estimărilor Națiunilor Unite. Conflictul a jucat un rol important în înrăutățirea relațiilor dintre Rusia și Occident.

Potrivit unei cercetări efectuate în luna ianuarie 2019 de către Institutul de Cercetări Sociologice ”Oleksandr Yaremenko”, cetățenii ucraineni au apreciat ca fiind importante următoarele subiecte pentru scrutinul prezidențial - identificarea unor soluții pentru două categorii mari de probleme:

- conflictul din Estul țării;
- situația social-economică.

Scrutinul prezidențial s-a desfășurat la 31 martie 2019. Deoarece niciunul dintre candidați nu a întrunit numărul necesar de voturi pentru a învinge în primul tur, la 21 aprilie a avut loc turul doi. În urma primului tur de scrutin actorul Volodimir Zelensky, în vârstă de 41 de ani, lipsit de experiență politică, a obținut 30,24% din voturi. Președintele în exercițiu Petro Poroșenko a fost susținut de 15,95% dintre cetățeni [17].

Cu cel puțin jumătate de an până la demararea scrutinului, președintele Petro Poroșenko era cea mai importantă persoană din politica ucraineană, având partidul său - „*Blocul Petro Poroșenko*”, care forma guvernul împreună cu „*Frontul Popular*”, partidul fostului prim-ministru Arseniy Iașeniuk, și care nu este decât o extensie a puterii sale. Sloganul său principal a fost: „*Armata, Credința, Limba*”. Poroșenko a portretizat campania electorală ca fiind o alegere între el sau Putin, înfățișând oponenții săi ca marionete ale Moscovei și impunând o agendă naționalistă. Astfel, ratingul său a crescut în sondaje după ce a fost recunoscută independența Bisericii Ortodoxe Ucrainene de către Patriarhatul Ecumenic al Constantinopolului. Aportul președintelui la obținerea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ucrainene fiind decisiv. Unii sociologi au estimat această implicație ca pe o strategie electorală. Potrivit sociologului ucrainean Volodimir Ișcenko, Poroșenko a început să promoveze tema Autocefaliei Bisericii încă în 2017, argumentând că „Biserica Ortodoxă Ucraineană a fost un „agent al Moscovei” în Ucraina”[18].

În platforma sa electorală, Poroșenko își propune ca obiectiv major ca până în 2023 Ucraina să depună cerere de aderare la UE. În ceea ce privește situația social-economică, promite că va continua lupta împotriva corupției și în cel de al doilea mandat. O altă prioritate a programului electoral a constituit-o diminuarea sărăciei ca fenomen în Ucraina.

Alături de alte două state din fostul spațiu sovietic - Republica Moldova și Georgia, Poroșenko a semnat, la 27 iunie 2014, Acordul de Asociere a Ucrainei cu UE, folosind pixul de la Summitul de la Vilnius, unde Ucraina trebuia să semneze Acordul de Asociere. Asta pentru a demonstra că „istoria nu poate fi schimbată”[19]. Poroșenko a avut distinct o retorică antirusească și ca un campion al identității naționale ucrainene. După anexarea Crimeii, Președintele Petro Poroșenko a acuzat constant Rusia și a cerut statelor occidentale să extindă sancțiunile economice împotriva Rusiei.

Charismaticul Zelensky, învingătorul alegerilor prezidențiale din Ucraina

Formațiunea politică care l-a lansat pe actorul Zelensky în competiția prezidențială a fost partidul „Servitorul poporului”, înregistrat oficial la 31 martie 2018. Denumirea fiind similară cu cea a serialului în care Zelensky a interpretat rolul central de președinte. Staff-ul „Servitorului poporului” și-a propus să transpună imaginea actorului-președinte într-o imagine a candidatului-președinte. Publicul-țintă (și simpatizanții) al lui Volodymyr Zelensky a fost constituit din trei grupuri de alegători: fanii emisiunii sale de televiziune, o comedie foarte populară despre politica ucraineană; cei dezamăgiți și obosiți de oligarhia ucraineană, care au dorit fețe proaspete în politică; cei care care-l percep ca fiind mai puțin naționalist decât ceilalți candidați.

Zelensky, născut în orașul ucrainean central Kryvyi Rih (Krivoi Rog) este vorbitor de limbă rusă și a atras o mulțime de susținători din partea cetățenilor vorbitori de limbă rusă. Zelensky s-a poziționat ca o reflectare obiectivă a ceea ce se întâmplă în societatea ucraineană. Oamenii detestă oligarhii și sunt bucuroși să voteze pentru orice persoană proaspătă recunoscută care nu este implicată în corupție gravă. Opțiunea "Zelensky" a fost, mai degrabă, un vot de protest împotriva elitei politice ucrainene.

Mulți s-au grăbit să-l catalogheze ca pe un gen de politician populist, nu lipsit de charisma proprie unui star de televiziune. Zelensky a jucat într-o serie de proiecte muzicale și filme de televiziune. Cel mai memorabil – filmul „Servitorul poporului” [20]. Raportat la clișeele teoretice ale charismaticilor, Zelensky s-a pliat pe modelul star-sistemului, poziționându-se ca un lider de criză sau ca un agent ai schimbării (*change master*).

Ce este populismul? Populismul, consideră George Jigău, e o strategie politică cu un lider populist care se adresează celor care se simt excluși și pot fi mobilizați, care menține un contact direct cu alegătorii nemediat de organizații sociale sau politice, iar dacă conduce un nou partid, îl folosește doar ca pe vehicul electoral, cu un grad scăzut de instituționalizare [21]. Populismul e, la rândul său, un concept echivoc, fiind una din dilemele științei politice actuale. Populismul apare atunci când „poporul” devine o țintă a discursului politic, un instrument de obținere și menținere a puterii [22]. Populiștii se exprimă în numele suferinței populare. Apelul la popor este constanta discursului populist. Liderul populist o utilizează fie ca pe o cerere de delegitimare a puterii cu scopul de propune o putere nouă, fie ca mijloc de legitimare a unei părți a eșicherului politic pentru a propulsa o alternativă guvernamentală. În discursul populist criza este consecința corupției elitelor aflate la putere [23].

Privit prin această prismă, Zelensky ar putea fi catalogat ca un lider politic populist. Retorica anti-oligarhică a fost principala armă de persuasiune și seducere a alegătorilor. Deși ucrainenii au votat masiv pentru actorul de comedie Zelensky, voind să elimine influența oligarhiei din politica, pe durata campaniei, presa a semnalat legătura acestuia cu Igor Kolomoisky, unul dintre cei mai bogați oligarhi ai Ucrainei și opozant al contracandidatului său, Poroshenko. Iar spectacolul lui Zelensky era difuzat pe unul din cele opt posturi de televiziune ale lui Kolomoisky. Prin urmare, e dificil de spus cât de independent a fost Zelensky, susține sociologul ucrainean Volodymyr Ișcenko: „Nu-l voi numi o păpușă, dar există cu siguranță conexiuni cu clasa conducătoare” [24].

Popularitatea mare a lui Zelensky, candidatul anti-elită, pe care unii experți l-au apreciat ca o versiune reînnoită a lui Donald Trump (de la 8% în toamna anului 2018 până la 25% în luna februarie 2019), a demonstrat că alegătorul ucrainean nu este de acord cu modul în care sunt gestionate afacerile statului, că dorește o schimbare profundă. Deși în platforma sa electorală Zelensky vine mai degrabă cu propunerea de a vota împotriva tuturor decât pentru propria viziune. Candidatul se referă doar la modul în care fiecare cetățean ar trebui să se implice în politică: guvernarea țării de către toți. Fiecare, în funcție de aptitudini, ar trebui să se implice într-o echipă formată adhoc. Zelensky propune mai degrabă o viziune de conjunctură, decât una bine gândită [25].

Impactul războiului hibrid în mesajele electorale

Alegerile prezidențiale ucrainene din 2019 au avut loc în contextul unei agresiuni convenționale și hibride din partea Rusiei. Kremlinul a folosit de mult timp Ucraina ca teren de încercare pentru operațiunile sale hibride și de dezinformare, rafinându-și tehnicile care mai târziu urmau să fie aplicate în Europa și Statele Unite. Aceste tehnologii au fost eficient utilizate în contextul evenimentelor din martie 2014, în Crimeea. Prin urmare, campania de dezinformare dinaintea votului ucrainean a fost o prelungire a războiului hibrid împotriva suveranității Ucrainei. Din cele peste 5.000 de cazuri de dezinformare înregistrate în baza de date de la *EUvsDisinfo* din 2015 încoace, aproape jumătate au avut ca țintă Ucraina. Majoritatea acestor cazuri corespund unor teme consacrate care denigrează statalitatea Ucrainei („Ucraina nu e un stat real, și se va dezintegra”); rezultatele ei („Ucrainenii sunt atât de înfometați, încât fură pâine de la porumbei”); democrația ei („Ucraina e guvernată de un regim fascist”); relațiile ei cu comunitatea internațională („Ucraina e abandonată, Occidentul e obosit de Ucraina”); și care alimentează antagonismul împotriva Ucrainei („Ucraina e rusofobă”, violează acordurile de la Minsk” și pune la cale provocări împotriva Rusiei). Aceste teme de dezinformare au persistat în Media pro-Kremlin și în perioada electorală, având ca scop influențarea procesului de votare, a rezultatelor și scopului alegerilor în sine. Dezinformarea pro-Kremlin a folosit negarea statalității și suveranității ucrainene pentru a submina protestele de pe Maidan, și pentru a justifica anexarea Crimeei și agresiunea militară în estul Ucrainei. Aceste mesaje au fost recalibrate în contextul alegerilor, pentru a răspândi mitul că rezultatul votului popular va fi decis în afara granițelor Ucrainei [26]. Cele mai promovate teme ale propagandei Kremlinului: competiția electorală este o imitare; autocefalia Bisericii ucrainene și incidentul din Strâmtoarea Kerch, la Marea Azov, au fost trucuri pre-electorale, pentru ieșirea din anemie politică a lui Poroșenko; aproape un sfert din populația Ucrainei a părăsit țara din cauza cursului său pro NATO, nu există libertate de expresie, și că, Europei nu-i mai pasă de Ucraina.

Dezinformarea, ridiculizarea și limbajul depreciativ au fost folosite pentru a denigra și pentru a diminua importanța alegerilor ucrainene. Drept răspuns, societatea civilă ucraineană a format o linie de apărare în războiul informațional platforme neguvernamentale: *EuroMaidan Press*, *Ukraine Crisis Media Centre*, *StopFake* pentru informații corecte și de încredere despre evoluțiile din Ucraina [27].

Printre elementele inedite ale campaniei prezidențiale vom remarca și dezbaterile prezidențiale, care, în premieră, s-au desfășurat pe stadionul *Olimpiiskii*. A fost o inițiativă din partea candidatului Zelensky, la care a răspuns afirmativ Poroșenko. În confruntarea retorică de pe Stadionul Olimpic din Kiev din 19 aprilie, cu două zile înainte de scrutin, Zelensky s-a prezentat drept „un om simplu care a venit să distrugă sistemul”, „servitorul poporului”; în vreme ce Poroșenko s-a prezentat drept singurul care ar putea opri agresiunea rusă. În cadrul acestor dezbateri, Petro Poroșenko i-a reproșat lui Vladimir Zelensky că în loc să se întâlnească cu cetățenii, să vină la dezbateri pentru a-și prezenta programul electoral și de a convinge oamenii că reformele

sale sunt mai bune, acesta călătorește prin Europa, având și pentru ziua de 19 aprilie o întâlnire la Berlin, dând de înțeles miza contracandidatului pe sprijinul din exterior.

V. Zelensky a câștigat alegerile, în turul doi, cu un scor nemaivăzut – 13,5 milioane de voturi – practic, în toate regiunile, mai puțin în regiunea Lviv, care l-a preferat pe oponentul său.[28.] Zelensky a promis că va continua să urmărească aderarea la Uniunea Europeană și NATO ca obiective pe termen lung ale Ucrainei.

Tabelul 2. Alegeri prezidențiale, 2019

Alegeri prezidențiale	Candidatul	Rezultatele primului tur			Rezultatele turului doi		
		Voturi	%Voturi	Rezultat	Voturi	%Voturi	Rezultat
2019	Volodymyr Zelensky	5,714,034	30.24%	1	13,541,528	73.22%	învingător

Discursul inaugural al președintelui Zelensky: anti-establishment

În discursul său de inaugurare, Volodimir Zelensky a venit cu mesaje extrem de dure atât în adresa Guvernului, cât și a Parlamentului. Nou-alesul președinte a anunțat că e decis să dizolve Rada Supremă. Acestea au fost, de fapt, declarații așteptate de către electoratul său. Specific pentru retorica electorală, Zelensky tratează nu doar victoria electorală, dar și puterea sa politică ca pe un act colectiv, făcându-i astfel responsabili de succesele și, eventual, insuccesele guvernării pe toți, nu doar pe reprezentanții instituțiilor puterii. Este paradigma retorică de „naționalizare” a puterii prezidențiale, poporul fiind suveranul.

„Este victoria noastră. Fiecare din noi a pus astăzi mâna pe Constituție și a depus jurământul. Fiecare dintre noi poartă responsabilitate pentru Ucraina. Noi am ales calea spre Europa, dar Europa nu e undeva acolo. Europa e aici. Atunci când ea va fi aici, ea va fi în Ucraina. Mă adresez către toți ucrainenii de pe planetă. Noi avem nevoie de voi. Sunteți obligați să veniți nu în Ucraina, ci acasă. Nu avem nevoie de suvenire. Aduceți-ne cunoștințele voastre, experiențele voastre”, a declarat Zelensky în debutul discursului său.

Șeful statului a venit cu un mesaj dur în adresa guvernului, cerându-le miniștrilor să demisioneze și „să cedeze locul generațiilor viitoare”: *„Guvernul nu ne soluționează problemele. El însuși este problema noastră. ... Voi puteți lua, cel puțin, o foaie și lăsa locul pentru cei ce gândesc.”*

Astfel, acesta a demonstrat că în Ucraina începe un nou stil de guvernare, unul lipsit de aroganță: *„Alegerea mea demonstrează că cetățenii au obosit de politicieni îngâmfați. La putere trebuie să vină oameni care vor sluji oamenilor. Eu tare vreau ca în cabinetele voastre să nu fie portrete cu mine. Președintele nu e o icoană. Afișați acolo portretele copiilor voștri și la fiecare decizie gândiți-vă la ei.”*

În primul său discurs în calitate de președinte, Zelensky a punctat primele obiective: adoptarea legii despre anularea imunității deputaților, demisia procurorului general, dizolvarea Radei Supreme și organizarea alegerilor parlamentare anticipate.

Este de remarcat jocul de cuvinte „să râdă” – „să nu plângă”, pe care îl folosește Zelensky pentru a-și argumenta într-un mod plauzibil trecerea de la cariera sa de actor de comedie la cea de politician și șef al statului:

„Drag popor, de-a lungul activității mele eu am încercat să-i fac pe ucraineni să râdă. Eu așa am simțit. Nu era doar jobul meu, era misiunea mea. În următorii cinci ani voi face tot posibilul ca ucrainenii să nu plângă”.

În discursul său de inaugurare, Președintele Ucrainei a mai menționat că prima problemă care trebuie soluționată este încetarea conflictului din Donbas:

„ Pentru ca eroii noștri să nu moară, sunt gata la orice. Sunt gata să-mi pierd și postul în schimbul păcii, dar fără să pierdem din teritoriul nostru. Nu noi am început acest război, dar noi trebuie să-l oprim și noi suntem gata la un dialog. Iar acest dialog trebuie început cu eliberarea tuturor prizonierilor ucraineni. Și Crimeea, și Donbas e pământ ucrainean.” [29].

Pentru că el este un om nou în politică, paradigma comunicațională este anti-establishment, împotriva birocrăției, împotriva vechii clase politice și arogante. Armand Goșu, analist român, opinează, că „acesta e un discurs pentru istorie, de o mare încărcătură, care anunță o continuare la cote foarte înalte a unui nou tip de politică. Un nou tip de populism, care ar putea să fie îmbrățișat și de alți lideri din fostele republici sovietice cu niște rezultate fabuloase. ...Zelensky vrea să termine cu vechea împărțire a ucrainenilor în ucraineni pro-ruși și ucraineni pro-europeni. El vine și spune: „Construim o națiune europeană pro-ucraineană, în primul și în primul rând.” [30].

Zelensky – „postelectoral”

După cum a promis în campania prezidențială, parlamentarii ucraineni au votat - cu 373 de voturi din totalul celor 450 din Rada Supremă - **în favoarea ridicării imunității parlamentare în fața justiției. Anterior**, imunitatea parlamentarilor putea fi ridicată doar printr-un vot în parlament asupra fiecărui caz individual.

„Formula Steinmeier” – o provocare pentru Zelensky?

Reglementarea conflictului din Donbas devine una din sarcinile prioritare ale Președintelui Zelensky. În timpul unei vizite de lucru în Georgia, Președintele Germaniei, Frank- Walter Steinmeier, a declarat că „formula Steinmeier” este o încercare de a face din „pașii mari” în reglementarea conflictului din Donbas, prevăzuți de înțelegerile de la Minsk, într-o serie de „pași mici”[31].

Documentul care conține așa-numita „formulă Steinmeier” pentru soluționarea conflictului din Donbas a fost semnat pe 1 octombrie, la Minsk, de către reprezentanții trimiși de Kiev, Moscova, republicile separatiste și OSCE. Potrivit acestui document, Ucraina trebuie să adopte o lege specială, conform căreia pe teritoriile ocupate din regiunile Donețk și Luhansk trebuie să fie organizate alegeri locale, monitorizate de reprezentanți ai OSCE și ai ODIHR. În ziua alegerilor (la ora locală 20:00), în Ucraina ar urma să intre în vigoare o lege provizorie care acordă Donbasului un statut special.

Sintagma „formula Steinmeier” a intrat în uzul negocierilor privind soarta Donbasului în anul 2016. Echipa lui Zelensky a acceptat semnarea acestui document, iar Rusia a prezentat acest pas ca o condiție pentru organizarea unei reuniuni în formatul normand.

Decizia echipei Zelensky de a accepta „formula Steinmeier” a generat proteste la Kiev și în alte orașe ucrainene, forțele naționaliste, veteranii conflictului din Donbas (est) și membri ai unor organizații paramilitare, considerând soluția că o capitulare a țării în fața Rusiei. Zelensky, într-un mesaj video publicat pe Facebook a fost nevoit să declare că „nu va avea loc nicio capitulare, nicio trădare a intereselor naționale” [32]. Acesta va fi, totuși, un examen serios pentru Președintele Zelensky și-i va lăsa amprenta pe calitatea mandatului său.

Un nou model de comunicare prezidențială

În calitatea sa de președinte, Zelensky a inițiat o nouă formă de comunicare prezidențială cu implicațiile televiziunii și a internetului – așa-numitul „maraton”. În ziua de 10 octombrie 2019, Zelensky a susținut, în premieră, un „maraton al presei”, la care au participat circa 300 de jurnaliști. Reprezentanții mass-media au pus întrebări șefului statului în grupuri de câte 7-10 persoane. Grupurile s-au schimbat reciproc la fiecare jumătate de oră. Discuțiile șefului statului cu jurnaliștii au durat 14 ore și au fost transmise online pe Facebook. Conferința de presă a început la ora 10:00 dimineața și s-a încheiat după miezul nopții, timp în care Zelensky a răspuns la toate întrebările presei [33].

Parlamentare, iulie 2019

Alegerile parlamentare anticipate s-au desfășurat trei luni mai târziu după prezidențiale. Zelensky și-a reconfirmat mandatul său – partidul „Servitorul poporului” a obținut majoritatea în Rada Supremă. Susținerea fără de precedent în alegerile parlamentare din 21 iulie 2019, i-a oferit președintelui *carte blanche* pentru desfășurarea reformelor, restartarea sistemului politic, reluarea dialogului cu Rusia pe subiectul Donbasului, curățarea elitei politice.

După alegerile parlamentare din 2019, pragul electoral fiind de 5% pentru a intra în Rada Supremă a Ucrainei, Partidul Servitorul Poporului (partidul Președintelui Zelensky, lider Dmitri Razumkov) obține 43,16% dintre voturi, Partidul „Platforma de Opoziție - Pentru Viață” (co-lideri Iury Boiko și Victor Rabinovici) - 13,05%, Mișcarea politică „Batkivshchyna” (condusă de Iulia Timoshenko) - 8,18%, iar formațiunea contracandidatului său - Partidul Solidaritatea Europeană (fostul Bloc Petro Poroșenko, condus de fostul președinte) - 8,10%. Grație popularității sale, Zelensky a reușit să-și promoveze rapid și cu succes tânărul partid, fără de infrastructuri în teritoriu, partidul care iată l-a și adus la putere. În felul aceste am putea considera că alegerile parlamentare au fost de facto a treia rundă a alegerilor prezidențiale și s-au desfășurat după paradigma marketingului – „victoria brandului”. Zelensky a primit controlul total asupra parlamentului. Este o premieră pentru Ucraina ca un

partid politic să dețină, mai cu seamă după redistribuiri, o majoritate de circa 254 candidați din cei 450 de parlamentari cât are Rada Supremă (mai exact 424 de fotolii parlamentare fără reprezentanți din Crimeea).

Tabelul 3. Poziționarea partidului "Servitorul poporului" în alegerile parlamentare anticipate, 2019

Alegeri parlamentare	Voturi	% sufragii	Poziționare	Mandate în Rada Supremă	Guvernare	Lider
2019	6,287,798	43.18%	1loc	254 / 450	Majoritate	<u>Dmytro Razumko</u>

În alegerile locale, V. Zelensky nu a reușit, să reitereze acest scor. De ce?

- **Alegeri locale, 25 octombrie 2020**

Alegerile locale au fost un test pentru Volodymyr Zelensky, ales triumfal la președinție în aprilie 2019. La un an de la alegerile parlamentare, Președintele ucrainean a suferit înfrângere la alegerile locale, partidul său fiind devansat de adversari în majoritatea orașelor mari. Partidul său, „Servitorul poporului”, s-a clasat pe primul loc la consiliile municipale doar în două mari orașe din centru, iar în alte șapte figurează cel mai frecvent pe poziția a treia. În cadrul consiliului local al orașului Kiev, partidul lui Zelenski a obținut puțin peste 10% din voturi.

De remarcat și prezența scăzută la vot - circa 36%, față de 47% la precedentele alegeri locale din 2015. „Servitorul poporului” a eșuat în intenția de a deveni principalul partid de centru politic în Ucraina. Prezență joasă la urne a afectat în principal ratingul partidului pro-prezidențial. Totuși, Zelensky a încercat să motiveze prezența la vot a simpatizanților săi prin desfășurarea concomitent cu alegerile locale și a unui așa-zis referendum-consultativ, fără impact juridic. Șeful statului promisese încă în campania prezidențială ca va apela în probleme stringente la instrumentarea democrației directe, adică la institutul referendumului. Întrebările au purtat un caracter populist, cum ar fi: reducere numărului de deputați, înăsprirea pedepsei pentru acte de corupție (detenția pe viață), legalizarea marihuanei în scopuri medicinale etc. Datorită acestui fapt, Zelensky a reușit să impună propria agendă publică în campania electorală și să confirme astfel măiestria improvizației politice. Conform sondajelor, însă, simpatizanții opoziției au boicotat referendumul. Sociologul ucrainean Fesenko consideră că un motiv al rezultatului modest obținut de partidul prezidențial l-a constituit absenteismul tineretului la urnele de vot. Electoratul cu vârsta de până la 40 de ani reprezintă peste 60% din electoratul lui Zelensky. Sondajele arată că doar o treime din aceștia au participat la vot în alegerile locale. Un alt motiv, în opinia expertului Gaidan, ar fi determinat de faptul că timp de un an și jumătate de la victorie, Zelensky nu a reușit să implementeze reformele radicale pe care le promitea în campanie și pentru care i-a fost acordat votul de încredere în prezidențialele din 2019 [34].

Sondajele din iunie arătau deja că Zelensky a pierdut principala sursă a autorității – *simpatia poporului*. Pentru prima dată, antiratingul a surclasat procentul de susținători. După primele luni de mandat, ratingul președintelui începe să scadă. În iunie 2020, după un an de la obținerea mandatului de președinte, sondajele realizate de trei case de sondaje din Ucraina – Institutul Internațional de Sociologie din Kiev /IISK/, Centrul Razumkov și Agenția „Reiting” arătau că nivelul de încredere pentru Zelensky a scăzut dramatic. Potrivit IISK, raportul dintre susținători și decepționați era de constituie 38% versus 45%; Centrul Razumkov arăta – 41% versus 51%; Agenția „Reiting” – 36% versus 52%.[35] În iunie 2019, potrivit grupului sociologic „Reiting”, pentru Partidul pro-prezidențial „Servitorul poporului” erau dispuși să voteze 49,5% dintre alegători [36].

Astfel, în 5 luni, conform Institutului Internațional de Sociologie din Kiev, Zelensky a pierdut 10% din susținătorii săi. În septembrie 2020, ratingul președintelui Zelensky era de 22,2%, comparativ cu peste 73% în primăvara 2019. Conform unui sondaj realizat de grupul „Reiting”, în septembrie 2020, ratingul lui Zelensky constituia 29%, a contracandidatului său, Poroșenko – 14%.[37].

Ratingul președintelui Ucrainei continuă să scadă și în 2021. Astfel, „dacă duminica viitoare ar avea loc alegerile prezidențiale”, doar 19,8% din cei decizi și-ar da votul pentru Volodymyr Zelensky. Pe locul doi s-ar clasa contracandidatul său din prezidențiale, Petro Poroșenko, cu 15,7%, la o distanță de doar 4 puncte [38]. Totodată, în septembrie, opțiunile de vot pentru principalele partide politice arătau astfel: „Platforma de opoziție prorusă– Pentru viață” (Boiko, Medvedciuk, Rabinovivi) – 23,1%; „Servitorul poporului” – 20,9%; „Solidaritatea europeană” (Poroșenko) – 14,1%; „Батьківщина” (Timoșenko) – 9,8%;[39]. Unul din motivele căderii în sondaje este decepția electoratului, urmare a unor așteptări exagerat de mari. Situația din Donbas rămâne incertă în continuare. Promisiunea despre pace în regiune rămâne nerealizată. Eliberarea prizonierilor în 2019 rămâne a fi cea mai mare realizare a președintelui. Miza pe echipa tânără de reformatori a eșuat. Președintele nu a reușit să ofere o nouă concepție puterii sale politice, a dispărut sindromul noutății în actul de guvernare. A pierdut inițiativele, ceea ce a dus la perceperea lui Zelensky ca un președinte slab. Speranța că personalitățile pot deveni mai importante decât consolidarea instituțiilor nu s-a îndreptățit. Partidul prezidențial, după victoria din 2019, așa și nu a izbutit să creeze structuri locale, lucru vădit în scrutinul din 2020. Noua guvernare charismatică nu și-a demonstrat eficiența.

Totodată, există și factori obiectivi, cum ar fi: impactul crizei pandemice, care a afectat businessul mic și mijlociu - baza fundamentală a electoratului lui Zelensky; scăderea PIB, care în mai 2020 constituia deja 5,9%.

Prin urmare, în ianuarie 2021, ratingul președintelui a scăzut de trei ori, ajungând la 22,1%, comparativ cu 27% în decembrie 2020. Apar fisuri și în sânul fracțiunii monomajoritare a partidului „Servitorul poporului”. Totuși, chiar dacă ratingul scade, președintele Ucrainei își menține prima poziție în sondaje. Ceea ce înseamnă că mai există rezerve pentru gestionarea crizei de imagine a președintelui. Pe de altă

parte, decepția față de Zelensky ar putea favoriza apariția unor noi actori politici. S-ar putea produce un rebranding, la nivel de leadership, atât în tabăra pro- occidentală, cât și în cea pro- rusă.

Zelensky utilizează încă o sursă de autoritate și imagologie - lupta cu propaganda rusă în condițiile războiului informațional. Astfel, în 3 februarie 2021, urmare a deciziei Consiliului de Securitate, șeful statului semnează un decret prin care sistează activitatea a trei posturi de televiziune - ZIK, NewsOne și 112 - considerate portavoce a partidului pro-rus „Platforma Opoziție pentru Viață”. Interdicția prevede retragerea licențelor de emisie pentru o perioadă de cinci ani. Zelensky justifică măsura, susținând că respectivele posturi sunt o amenințare pentru securitatea națională. „Ucraina susține cu vehemență libertatea de exprimare. Nu propaganda care este finanțată de țara-agresor, care subminează Ucraina în calea sa de integrare europeană și euro-atlantică” - a scris Zelensky pe pagina sa de Twitter.[40].

Prin această decizie Zelensky a demonstrat, totuși, „puterea puterii”. Chiar dacă opoziția amenință, în context, cu procedura de impeachment.

Scade popularitatea politicianilor la nivel global

Un studiu recent al Gallup International Association /GIA/, care publică anual rezultatele studiului privind popularitatea la nivel mondial a celor mai puternici șefi de state și de guverne, demonstrează, că popularitatea liderilor politici, în general, se află în cădere liberă. Sociologul Kancho Stoychev remarcă faptul că pentru prima oară se observă o scădere a popularității tuturor politicianilor majori ai lumii. „Nu este vorba doar de cunoscuta prăpastie dintre elite și mase, dintre liderii politici și alegători. Se pare că există motive mai profunde. Lumea în care trăim se află într-o fază de transformare. Este acest trend cauzat de o pierdere fundamentală de încredere în politică. Desigur că problemele naționale se reflectă în imaginea fiecărui lider în parte, dar problema principală este incapacitatea liderilor mondiali de a rezolva provocările cu care se confruntă azi lumea. Ordinea mondială stabilită la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial dă semne de instabilitate.”[41].

Un sondaj sociologic realizat de Centrul Razumkov (Socis) în perioada 8-12 aprilie 2021 arată că peste 40% din cetățenii ucraineni îl consideră pe Zelensky „decepția anului”. La întrebarea: „Cum ați aprecia echipa de la guvernare a Președintelui Zelensky?”, 57,1% dintre respondenți au ales răspunsul „neprofesională, diletantă”; 16,3 din respondenți o consideră populistă și 12,1% - profesionistă. Totodată, 70% consideră că țara se mișcă într-o direcție greșită, 22% apreciază pozitiv [42].

Concluzii

Volodymyr Zelensky denotă decepția electoratului față de elitele politice „osificate”, arogante, birocratizate. Electoratul i-a adus, după două scrutinuri, în premieră pentru un președinte ucrainean, puterea politică deplină și incontestabilă la nivel național, în ciuda polarizărilor profunde care au măcinat în ultimii ani coeziunea societății ucrainiene. Mesajele-cheie de campanie au fost construite pe baza promi-

siunilor de eradicare a corupției și încetare a războiului cu separatiștii prorusi din estul țării. Victoria lui Zelensky reprezintă deschiderea publicurilor electorale către un nou model de leadership – oamenii non-politici ajunși în politică. Victoria „servitorului poporului” mai este și cea a unui om care marchează o schimbare de generații în politică. Până acum, practic toți politicienii ucraineni fuseseră formați în anii comunismului. Zelensky a profitat de resentimentul anti-sistem al populației, pe fondul războiului din ultimii cinci ani și al corupției la nivel înalt.

Totuși, resursele populismului par a fi limitate. Ratingului președintelui ales cu 73% din sufragii a coborât sub 20% în decurs de un an și jumătate. Ceea ce conduce spre ideea că în Ucraina continuă să existe mai multe centre de putere, care își dispută în continuare întâietatea și își (re)negociază permanent legitimitatea. Controlul puterii, după cum o demonstrează realitatea politică din Ucraina, nu poate fi total. Noua elită politică, selectată după scrutinul prezidențial și cel parlamentar, se află încă sub presiunea „înstăpânirii” puterii. Lupta între noua elită politică și elita periferică neguvernamentală va continua. În condițiile confruntării acerbe între Est și Vest, a războiului informațional nu se întrevide finalizarea acestei lupte.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hâldan R. Considerații privind acordul referitor la Flota Mării Negre încheiat între Rusia și Ucraina, pe https://www.academia.edu/26914355/CONSIDERA%C5%A2II_PRIVIND_ACORDUL_REFERITOR_LA_FLOTA_M%C4%82RII_NEGRE_%C3%8ENCHEIAT_%C3%8ENTRE_RUSIA_%C5%9EI_UCRAINA, accesat 2.02.21
2. Moro K. Ucraina: v cem oșiblasî Franța? M. Fond istoriceskoi perspektivî, 2016. 160.
3. Ianukovici spune de ce a refuzat să semneze Acordul de Asociere, <https://primelestiri.md/ro/ianukovici-spune-de-ce-a-refuzat-sa-semneze-acordul-de-asociere-cu-ue-am-fost-umiliti---4201.html>
4. Regele ciocolatei, viitorul președinte de la Kiev. În: Adevărul, 18 mai 2014.
5. <https://constitutii.wordpress.com/2013/01/13/constitutia-ucrainei/>
6. Conger, J.A., Kanungo, R.N. 1988. Behaviour Dimension of Charismatic Leadership, Academy of Management Review.
7. Roșca Cătălina. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015, p.52
8. Apud. Zlate M. Leadership și Management. Iași: Editura Polirom, 2004.
9. Cătălina Roșca. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015.
10. Kanter R.M. (1985). The change masters: Innovation for productivity in the American corporation, New York: Free Press.
11. Yuckl G. Leadership in organisations, Prentice – Hall, Englenwood Cliffs. New Jersey, 1994.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Apud. Zlate M. Op.cit., p.35
15. Yuckl G. Leadership in organisations. Prentice – Hall. Englenwood Cliffs, New Jersey, 1994.
16. Nazare Vasile. Legitimite, popularitate și eficiență politică. În: S.P. 2006, nr. 123-124, p.100.
17. Alegeri prezidențiale în Ucraina: CEC a publicat rezultatele primului tur, <https://ro.sputnik.md/International/20190404/25382446/Alegeri-prezidentiale-in-Ucraina-2019-CEC-a-publicat-rezultatele-finale-ale-primului-tur.html>
18. Balhorn Loren. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, (interviu cu sociologul ucrainean Ișcenko V.), <http://www.platzforma.md/archive/387223>, 29 martie 2019.
19. Proșenco asemnat Acordul de Asociere cu pixul de la Vilnius, <https://unimedia.info/stiri/video-porosenco-a-semnat-acordul-de-asociere-cu-pixul-de-la-vilnius-78560.html>

20. V. Zelensky – biography, <https://ro.odkurzacze.info/1068-vladimir-zelensky-biography-news-photos.html>
21. Jiglău George „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”. În: Gherghina Sergiu, Mișcoiu Sergiu Partide și personalități populiste în România postcomunistă. Iași: Institutul European, 2010, p.60.
22. Jiglău G. Op.cit., p.64.
23. Mamoc Antonio Cădădății populiști și noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile prezidențiale din 2009. În: „Sfera politicii”, vol XIX, Nrr. 8(162) august 2011, p.39.
24. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, <http://www.platzforma.md/archive/387223>, 29 martie 2019.
25. Cerere și oferta în platformele electorale, [https://www.academia.edu/38682247/Cererea și oferta în platformele electorale. Parteall](https://www.academia.edu/38682247/Cererea_si_oferta_in_plat-formele_electorale_Parteall).
26. Results of 2018 “EU versus Disinformation” screening: Ukraine remains under fire through disinformation, <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/results-2018-eu-versus-disinformation-screening-ukraine-remains-under-fire>, accesat 09.01.19
27. Articol publicat pe site-ul EU vs Disinfo, [https://moldova.europalibera.org/a/alegerile-ucrainene-la-televiziunea-rusa-ucraina-va-deveni-o-republică-bananieră-eu-vs-disinfo-radio-europa-libera/29849651.html](https://moldova.europalibera.org/a/alegerile-ucrainene-la-televiziunea-rusa-ucraina-va-deveni-o-republica-bananiera-eu-vs-disinfo-radio-europa-libera/29849651.html), accesat 2 mai 2019.
28. <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=719.html>
29. Discursul lui Volodimir Zelensky și primul decret în calitate de președinte, <https://www.politics.md/?article=28757>, accesat 20 mai 2019
30. Armand Goșu: „Fără niciun suport politic e imposibil pentru Zelenski să reziste”, <https://moldova.europalibera.org/a/armand-go%C8%99u-f%C4%83r%C4%83-niciun-suport-politic-e-imposibil-pentru-zelenski-s%C4%83-reziste-/29954189.html>, 21 mai 2019
31. Shtaynmayer prokomentiroval formulu Shtaynmayer, <https://gordonua.com/news/politics/shtaynmayer-prokomentiroval-formulu-shtaynmayera-1329416.html>
32. Zelensky despre formula Steinmeier, <https://radiochisinau.md/zelenski-despre-formula-steinmeier-nu-este-un-act-de-capitulare---96101.html>, 4 Octombrie 2019
33. Conferință de presă record, <https://www.mediafax.ro/externe/conferinta-de-presa-record-presedintele-ucrainei-volodimir-zelenski-a-vorbit-cu-jurnalisti-ucraineni-si-straini-timp-de-pest-14-ore-video-184562-76>, 10 octombrie 2019.
34. <https://www.rbc.ru/politics/26/10/2020/5f9692029a79471bf6bc0c1a>
35. https://novyny.24tv.ua/ru/rejting-partij-ukrainy-dekabr-2020-za-kogo-bolshinstvo_n1487867, 30.12.2020
36. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-russian-49032942>
37. <https://ria.ru/20200921/zelenskiy-1577548790.html>, 21.09.20
38. <https://subiectulzilei.md/presedintele-ucrainei-vladimir-zelenski-pierde-din-popularitate/>, 20.01.21
39. https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=969&page=1&fbclid=IwAR1px_dZAM9WmdtvQMhuZsQwSc-bZ1XI9uW27y5tatvXZI5w1wwVAv3iuIE, 21.9.2020
40. <https://twitter.com/ZelenskyyUa/status/1356884223777464320>, 3.02.21
41. <https://www.dw.com/ro/sondajul-gallup-popularitatea-liderilor-politici-%C3%AEn-c%C4%83dere-liber%C4%83/a-47303793>, 05.03.2019
42. https://iz.ru/1154211/2021-04-20/bolee-50-ukraintcev-poschitali-zelenskogo-diletantom?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop, accesat 20.04.2021